

Pregledni članak

UDC 821.163.3.09

MAKEDONSKA EGZILANTSKA KNJIŽEVNOST - DIO INTERKULTURNE POVIJESTI KNJIŽEVNOSTI

Borjana Prošev-Oliver*Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska*

The new Macedonian Literature was formed in the 19th century by writers in exile, widely understood as territorial, linguistic, ideological and existential displacement. Without their own state and the state's apparatus which would defend the cultural heritage of the Macedonian People, without a literary practice in their own codified mother tongue as foundation of the national literature, without an organised and continuous literary life on their own soil and in front of their own literary audience, under constant pressure of being denied, attempts of being assimilated, they were alienated and isolated, moving over wider geographical areas of cultural pluralism and they were forced to accept the language of the new country with a wish to narrate and express their creativity, all in an attempt to witness the authentic existence of an autochthonous area. The Macedonian Literature in exile is founded on rich oral folk creations, myths and common cultural and historical memory of the Macedonian People who were forming their own cultural identity-although it was only symbolically and historically connected to its own territory.

The Macedonian writers in exile were intermediaries between the cultures of the new country and the one of their roots. They are intermediaries between two or more national literatures on the Balkans, a wider pluralistic space in which cultures were interacting closely. The writers in exile were and are the most important factor in the inter-literary process, this being based on their multilingualism, multiliteracy; the territory they inhabit and in which they move; the function of their opus in two or more literary environments. But none of them have been able to avoid the hermeneutics of their own homeland, which brings to surface the complex and serious issues of origin, belonging, existential destiny, or their own emancipation from the previously framed homeland context. Instead of being a virtue, often their polyvalent identity becomes a curse. They manage to transform the pain (caused by the continuous state of non-belonging) into a literary creation which might have not come to existence at all (if that pain was not there). Whatever is lost geographically, is being replaced culturally and literary. The lost homeland becomes a way of literary expression and the lost feeling of belonging becomes a way of reclaiming the same. In the light of cultural studies, the exiled writers are on the social margins and are a literary phenomenon of their Athers. Literature is a vast space for discovering the Alter. In spite of this, and indeed because of this-the exiled Macedonian writers are

assuring albeit atypical but continuous historical existence of the Macedonian Literature.

Izazov je pokušati utvrditi teorijske i povijesne aspekte egzila u makedonskoj književnosti na primjerima pisaca koji su stvarali izvan teritorijalnog, jezičnog, ideološkog i egzistencijalnog okvira matične sredine te prikazati njihovu pojavu u povijesno-društvenim i kulturalnim uvjetima kao modus postojanja kontinuiranog povijesnog razvoja makedonske književnosti.

Društveni egzil kao i egzil u književnosti, odnosno, egzil književnika i njihova opusa dugo se smatrao rubnim fenomenom, koji načelno nije tipičan unutar nacionalne književnosti, ne promatra se unutar njezina povijesnog *mainstreama*, ne pripada nacionalnom kanonu te se i u sredini egzila tumači kao rubna pojava. U takvim uvjetima književnost u egzilu dugo je vremena bila neuralgična točka za književnopovijesna proučavanja, kako u matičnoj, tako i u sredini egzila.

Međutim, središte zanimanja u teorijskom promišljanju tradicionalno fikijskog u recentnoj se kritičko-teorijskoj misli sedamdesetih godina 20. st. premješta s projekata vezanih uz tzv. kanonske vrijednosti kulture, književnosti ili povijesti rodova, na marginalne kulturalne pojave i granične fenomene kojima pripada i egzilantska književnost.

Unatoč svojoj povijesno-teorijskoj marginaliziranoj poziciji književnost u egzilu predstavlja važan dio interkulturalne komunikacije. Egzilantski pisci i njihova književnost smatraju se posrednicima između kultura zemlje domaćina i zemlje svojih korijena. Ti pisci svladavaju barijere između kultura i uvriježenih mišljenja o književnostima tih kultura po kojima im čitatelji sude na temelju ideološke perspektive.

Sistematizacija fenomena egzilantske makedonske književnosti nametnula je potrebu promišljati makedonsku književnost preko teorijsko-metodoloških aspekata komparativne imagologije, interkulturalne teorije i povijesti, recentne postkolonijalne i kulturalne književne teorije te protumačiti njezino određenje kao "male", kao balkanske, Druge, kao one atipična i diskontinuirana povijesnog razvoja te dovoditi ju u izravnu vezu s egzilom kao njezinim kontinuiranim književnim stanjem u razdoblju od gotovo dva stoljeća. Pri tom treba problematizirati identifikacijske agense, kao što su nacionalni, kulturni, slavenski, konfesionalni i jezični, a koji su presudni u oblikovanju identiteta makedonske književnosti.

Osobna egzistencijalna iskustva egzilantskih pisaca reflektiraju se na povijesnoj dinamici makedonske književnosti kao konstitutivnog dijela međuknjiževne zajednice u kojoj sudjeluje upravo na temelju svoga egzilantskog književna korpusa. Zamjećuju se posljedice takvih iskustava na poetici njihova djela koja manifestiraju brojne simbolične, povijesne,

političke i kulturološke referencije vezane uz stanje egzila. Pisci u egzilu ne mogu izbjeći hermeneutiku «domovnosti» koja aktualizira nimalo jednostavna pitanja podrijetla, pripadnosti, udomljenosti unutar vlastita doma, egzistencijalne određenosti ili pak suprotno, hermeneutike koja ide u smjeru emancipacije od zacrtanog domovinskog konteksta.

Njihove osobne egzistencijalne preokupacije utječu i na žanrovsku neudomljenosti njihovih tekstova u kojima prevladavaju biografija, putopis, memoari, dnevnici, koji su se sve do današnjih dana smatrali rubnim književnim žanrovima u kojima se isprepleće dokumentarni i fiksijski diskurs. Radi se o žanrovski decentriranoj, u više diskursa disperziranoj književnosti kao rezultatu njihova upitna i, nerijetko, promjenjiva identiteta. Ovakva izmještenost ne odnosi se samo na književne tekstove *per se*, već na sve oblike pisane riječi nastale u ideološko determiniranom području u kojem se manifestira nostalgичna čežnja prema domovini. Riječ je o tekstovima u novinama, periodici, fanzinima te na internetskim blogovima.

Zanimljivo je slijediti da li se i koliko egzilantski identitet autorskog *ja* probija kroz naraciju čiji je cilj prije svega estetski konstruirati tekst? Ima li takav tekst tada pravo biti svjedočanstvom istine?

Egzil u makedonskoj književnosti bitno je vezan uz nacionalnu ideju te ideju o autonomnosti makedonskog naroda. Svaki se nacionalizam u početku razvija iz otuđenja koje se odnosi i na onog u egzilu. Nacionalni identitet i egzil su načelno dva suprotna pola iste ideje. Ova dva entiteta su isprepletena po načelu hegelijanske dijalektike sužnja i gospodara. Nacionalizam se hrani u miljeu egzila.

O kulturi jednog naroda govori se tek ako je prepoznat narod koji ju stvara na temelju svoga nacionalnog identiteta. O makedonskoj kulturi i književnosti počelo se govoriti tek kad se pojavio pokret za samostalnost makedonskog naroda u Turskom Carstvu. Tada je došlo do najizravnijeg kontakta s nacionalnim kulturama i književnostima koje su se nalazile u istom društvenom i kulturnom kontekstu. Radilo se o ostalim slavenskim književnostima suočenima s višestoljetnom vladavinom inokulturnog, inovjerskog i civilizacijskog konteksta.

Balkan je bio devet stoljeća dio širega bizantskog međuliterarnog zajedništva s dominantnom grčkom kulturnom, duhovnom i obrazovnom tradicijom. Balkan možemo promatrati kao širi pluralistički prostor u kojem su kulture oduvijek međusobno komunicirale te se doticale, jer je zajednički političko-društveni okvir petostoljetne vladavine Turskog carstva omogućavao brojne migracije balkanskih naroda. Najznačajniji i najperzistentniji elementi turskoga naslijeđa očituju se u velikoj međuregionalnoj raznolikosti balkanskog područja te u jakoj kulturnoj, religioznoj i općedruštvenoj diversifikaciji te u multijezičnosti i multikulturalnosti svih

balkanskih društvenih zajednica. Kroz najrazličitije oblike prožimanja, dodirnih točaka i interferencija različitih kultura te njihovih vrijednosnih sustava, Balkan je najbolji dokaz da ne postoje čiste rase ni čiste kulture te da svi, zapravo, proizlazimo iz različitih tradicija pa je svaki kulturni identitet središte više kulturnih utjecaja. Kao što se Balkan bori s kolebljivim identitetom kao posljedicom dramatičnog susreta sa stalnom drugošću te razapet između antitetičnih, civilizacijsko-kulturalnih vrijednosti, tako i balkanski migranti kao i makedonski književnici u egzilu sumnjaju u svoje podrijetlo i identitet. Priča o balkanskom identitetu reflektira se na priču o makedonskoj egzilantskoj književnosti kao balkanskoj.

Kulturni identitet, posebice onaj na Balkanu je dijalogičan, višeslojan i polifoničan. Prakticirali su ga makedonski pisci u egzilu jer su se kretali i stvarali na pluralističkom balkanskom prostoru, dijeleći zajedničku političku sudbinu većine balkanskih naroda u vlasti Turskoga Carstva ili u sklopu Habsburške Monarhije. Njihov zajednički ili sličan gospodarski i socijalno-politički razvoj te srodnost njihovih jezika nameće potrebu za poredbenim i kontrastivnim proučavanjem literatura balkanskih naroda, za nužnim proučavanjem tipološki i stilski uvjetovanih zajedničkih crta, za proučavanjem recepcije, prijevodne književnosti između srodnih i različitih balkanskih jezika, ali i njihove nacionalne posebnosti.

Balkanski narodi, genetski i jezično srodni, ali i različiti, stvorili su međusobnim prožimanjem zajedničku kulturnu tradiciju, idejno i kulturno zajedništvo, odnosno, odredili su balkanski kontekst. Takva je tradicija iznikla na temelju povijesno promjenjivih i socijalno uvjetovanih determinata kao što su zajednički administrativnopolitički okvir koji je uvjetovao povijesnu susjednost, zatim geografska susjednost, jezična i konfesionalna srodnost te participiranje u zajedničkom kontekstu.

Pisci u egzilu sudjelovali su u stvaranju interliterarnih zajedništava ili međuknjiževnih zajednica povezanih recipročnom razmjenom, prožimanjem kompetencija dviju ili više nacionalnih književnosti koje svojim specifičnostima i različitim književnopovijesnim razvojem doprinose bogatstvu takve međuknjiževne zajednice.

Interliterarnost je shvaćena kao dinamična struktura, odnosno kao proces u čijim se okvirima zbivaju interakcijski odnosi izvan granica određenih nacionalnih književnosti, a koji povezuju nacionalnu književnost stupnjem općenitosti sa sadržajem pojma svjetske književnosti. U tom međuprostoru uvodi se proučavanje međuknjiževne povezanosti. Dakle, osnovna tendencija takvog modela je nadilaženje uskih nacionalnih okvira u književnopovijesnom i teorijskom proučavanju književnosti.

Međuknjiževna zajednica ima svoju povijesnu dinamiku i funkcije u kojima podjednako uz tzv. «velike», sudjeluju i «male» književnosti.

Dapače, upravo one su mjerilo povijesne dinamike međuknjiževne zajednice u kojem je njihova recepcija književnih pojava u skladu s njezinim zahtjevima ključno važna za vlastito tipološko i stilsko profiliranje te obogaćivanje. U takvom književnopovijesnom sustavu jedna nacionalna književnost i njezine književne pojave, mogu pripadati različitim i u osnovi drukčijim sustavima, uvjetujući na taj način formiranu međuknjiževnu zajednicu. Međutim, unutar takvog tumačenja, zajedničke se pojave ne smiju tumačiti kao identične i opće u obje književnosti, jer književni razvoj stvara različite kriterije koji na različit način, s različitim značenjem i funkcijama uključuju neku književnu pojavu ili autora u dvije književnosti.

Komparativna književnost poima naciju, jezik i kulturu dinamičnim entitetima koji se preklapaju i prepliću, stvarajući situaciju višejezičnosti u jednoj naciji te multikulturalnosti u jednom jeziku. Akteri tih interakcijskih odnosa upravo su književnici u egzilu, čija je bilateralnost/poliliterarnost, na temelju jezika i teritorija koji naseljavaju i kojim se kreću, funkcije koje njihovo djelo ima u dva ili više književnih sustava u kojima sudjeluju, jedna od najvažnijih zakonitosti međuknjiževnih procesa.

Zbog nedostatka elementarnih uvjeta za umjetničko stvaralaštvo na makedonskom tlu makedonski su preporoditelji u razdoblju prije oslobođenja Makedonije bili osuđeni egzistirati izvan komunikacije s matičnom sredinom, a time i izvan komunikacije s ciljanim recipijentima - makedonskim čitateljima. Oni su načelno dvodomni/dvopripadni pisci. To je oznaka njihove organske konstitutivne pripadnosti korpusima dvaju ili više književnih sustava. Riječ je o načelima po kojim su u 19. stoljeću funkcionirali pisci u zajednicama usko srodnih jezika, a danas i na globalnoj razini. Kategorija dvopripadnosti bitna je za funkcionalna utvrđivanja zakonitosti proširenog kanonskog okvira makedonske književnosti, posebice od doba preporoda u 19. st. do sredine 20. stoljeća.

Egzil je u makedonskoj književnosti uvjetovan činjenicom o stoljetnom izostanku nacionalne države i njezina državno-pravnog instrumentarija čija bi zadaća bila braniti i njegovati kulturne stečevine makedonskog naroda.

Međutim makedonski narod je i bez svoje države stoljećima stvarao kulturni identitet, iako je samo simbolički i povijesno bio vezan za svoj teritorij. Taj je identitet proizašao iz bogatog narodnog stvaralaštva, na temelju simbolično-kulturalnih kategorija nacionalnog identiteta kao što su mitovi o zajedničkim precima te zajedničko kulturno i povijesno sjećanje. Taj je identitet postao aktualan tek u uvjetima stvaranja buržoaskih država na Balkanu. U uvjetima njihova urušavanja dolazilo je do kulturnog zaborava na račun pamćenja tuđih tradicija i modela. Nacionalni identitet je kolektivna predodžba koju neki narod uspostavlja o sebi u odnosima s drugim narodima te se slika koju je namijenio sebi bitno razlikuje od one koju je namije-

nio drugima. Nacionalni i kulturni identitet su posljedica mitološke svijesti odnosno potrebe da odredimo svoje mjesto u prostoru i vremenu, u društvu, ogradimo se granicama, osiguramo od kaosa te tako spoznamo sebe.

Otkako je psiholog Jacques Lacan idući Freudovim tragom osporio kar-tezijansku koncepciju autonomna i integralnog ljudskog bića koje u autore-fleksiji postaje svjesno sebe i svog postojanja te identitet subjekta zasnovao na složenim relacijama koje on zauzima prema drugima oko sebe, ideja o drugima kao odrazu u kojem, gledajući druge, možemo vidjeti sebe postala je bitan sastavni dio postmoderne kritičke svijesti. Drugi postaje ogledalo u kojem subjekt nalazi svoj identitet i uspostavlja integritet svoje osobnosti u odnosu na sliku koju ima o Drugom, a koju je sam podsvjesno stvorio.

Kada se egzilantska književnost promatra i tumači u tom svjetlu u njoj postaje zanimljivo ne samo putovanje kao realno ili imaginarno, već sam opis Drugosti i transformacija sebstva u susretu s Drugim. U diskursu post-kolonijalne kritike (revolucionarniji diskurs) balkanske kulture se supro-tstavljaju stigmatizaciji Balkana koja im služi za funkcionalizaciju svoje imperijalističke vizije svijeta. Balkanizam kao oznaka balkanskih kultura je u zapadnoeuropskoj teoriji i vizuri način esencijaliziranja Stranca, Drugog, on je zapadnoeuropska neprihvatljiva razlika.

U 19. stoljeću i dalje bez vlastite države i književne prakse na kodifici-ranome materinjem jeziku kao temelju nacionalne književnosti, bez organi-ziranog i kontinuiranoga književnog života na vlastitom tlu i pred vlastitim čitateljstvom, pod stalnim pritiskom najrazličitijih osporavanja i tendencija za prisvajanje i asimilaciju, makedonskim piscima, tako osamljenima, izoli-ranima, nije preostajalo ništa drugo nego kretati se u jednomu širem geo-grafskom prostoru kulturnog pluralizma, prihvaćati jedan ili drugi jezik tuđe sredine sa željom da progovore i izraze svoje stvaralačke poticaje u težnji da posvjedoče o autentičnom postojanju i jednom autohtonom tlu.

Međutim, nepostojanje nacionalnoga standardiziranog jezika te još važnije, izraženije nacionalne spoznaje kod većine makedonskih pisaca u vrijeme kada su se takav jezik i svijest već formirali kod drugih balkanskih naroda, stvaralo je opasnost da se takvi pisci izbrišu s kulturne karte bal-kanskog 19. stoljeća ili opasnost od njihova rigidnog priključivanja samo jednoj od balkanskih nacionalnih književnosti, iako su pridonosili ne samo razvoju vlastite nacionalne književnosti, kulture i ideologije, već i razvoju integracijskog književno-kulturnog procesa cijele balkanske regije.

U političko-društvenim i kulturnim, polilingvalnim i literarnim uvjeti-ma koji su vladali na Balkanu u 19. st., makedonski preporoditelji tražili su vlastitu genezu koja bi mogla apsorbirati brojne utjecaje nastale tijekom dugog razvoja etnički miješane balkanske sredine. Njihova polilingvalnost u preporodu postaje stvaralački faktor. Stvaralačka je svijest nastajala u

višejezičnoj i višetetničkoj sredini. U uvjetima u kojim jezici novostvorenih balkanskih nacija još nisu bili kodificirani, bilingvizam i polilingvizam predstavljali su važno komunikacijsko sredstvo.

Zadaća makedonske književne povijesti je pravilna klasifikacija i vrednovanje djela nastalih u inonacionalnoj ili vlastitoj jezičnoj sredini, njihovo tumačenje u dvije ili više nacionalnih književnosti na temelju funkcija koje njihova djela obavljaju u njima, a u duhu književnog pluralizma. Treba utvrditi koliko je njihovo djelo bilo dijelom 'domaćega' književnog procesa, odnosno koliko je imalo utjecaja na etiku te nacionalne sredine, njezin estetski ukus, koliko je bilo dijelom idejnog, stilskog i žanrovskog književnog procesa te da li je obogaćivalo tu nacionalnu književnost novim kulturnim vrijednostima. U suprotnom, takav se tekst, nastao u drugoj nacionalnoj sredini i na drugom jeziku, može smatrati samo dijelom nacionalnog prevoditeljskog naslijeđa.

Međutim, recentni dosezi teorije i povijesti književnosti govore u prilog premještanju rasprave s domene pripadnosti na domenu polivalentnosti književnog teksta.

Upravo je makedonska književnost u egzilu ona zakonitost književne povijesti koja prekoračuje mogućnosti nacionalne književne povijesti i predstavlja komponentu u međuknjiževnim procesima te tumači i povezuje tradicionalnu nacionalnu povijest književnosti s historiografijom šireg književnog konteksta.

U drugoj polovici 20. st. tada recentna književnopovijesna i teorijska filozofska misao navodila je na razmišljanje o neizbježnosti historizma u tumačenju književnih pojava. Književno djelo nije samo biće nego i nastajanje i kao takvo ima povijesnu funkciju. Povijest sasvim drugačije tumači književno djelo od poetike. Uzima u obzir socijalne, društveno povijesne, psihološke uvjete te djelo interpretira u duhu tumačenja šireg konteksta njegovih književnih veza. I Jaussovo tumačenje povijesti književnosti odnosno ideje o povijesti recepcije i produkcije estetičkog od strane recipijenta kao društvenog i povijesnog bića potvrđuju teorijske zahtjeve za otkrivanjem društvenotvorne funkcije problematiziranjem njezine povijesti. Također je i Bahtinovo zanimanje za povijesni kontekst naglašavanjem dijaloških vrijednosti književnosti te njezinog kulturološkog aspekta potvrdilo ove zahtjeve. Povijesni kontekst nije samo vanjski okvir, već sastavnica samog djela koja se zajedno s književnoteorijskim aspektom iščitava u njemu.

U uvjetima arhaične kulture ili "književnih naroda" (naroda bez političke slobode), književnost povezuje funkcije umjetnosti, prosvjetiteljstva, znanosti, politike, nacionalnih ideologija. Književna su nastojanja kod malih i nedržavnih (neslobodnih) naroda kakav je bio makedonski zbog spomenutih uvjeta neposredno ovisila o svakodnevnim, katkad i

najpraktičnijim potrebama i zahtjevima društvenog života. Zato književnici istodobno nose velik dio tereta društvene borbe i stremljenja svog naroda za nacionalnom i političkom samostalnošću. U slučaju makedonske književnosti pisac je obavljao u najizravnijem smislu riječi određenu društvenu zadaću. Specifični povijesni i književni razvoj oformio je i utvrdio jedan opći lik makedonskog pisca društvenika, pisca-borca, koji se takvim etabliirao na stranicama književne publicistike, uglavnom izvan matične sredine u gospodarskim i kulturnim središtima regije.

Makedonska književnost do najnovijeg vremena se stvarala i tumačila u funkciji emancipatorskih i nacionalno-osloboditeljskih težnji. Povijest je izvor i ishodište stvaralačkog i estetskog procesa, neiscrpan izvor u makedonskoj književnosti. Topos potrage za nacionalnim kolektivnim identitetom bila je umjetnička kompenzacija potrebe za samoimenovanjem i samospoznajom u uvjetima u kojim su oni makedonskom narodu bili onemogućeni. Za makedonsku književnost povijest je modus za dokazivanje izvornosti i samobitnosti vlastite istine.

Zanimanje suvremene komparatistike okreće se historizmu (vremenskom, izvanknjiževnom kontekstu), i proučavanju zakonitosti, pojava nastalih prekoračivanjem povijesti nacionalne književnosti. Radi se o književnim pojavama nastalim međuknjiževnim prožimanjem kao što su egzilantska književnost, prijevodi, književnost putovanja, književnost nastala na tuđim jezicima. Suvremena znanost o književnosti okrenula se ponovno povijesti, ali ne nacionalnoj, već povijesti međuknjiževnih zajednica, odnosno interkulturnoj povijesti književnosti. Takva povijest književnosti pretpostavlja povijest kao logičku interpretaciju kulturalnog profila povijesne epohe koja ujedinjuje pojedinačne spoznaje o književnim pojavama te na taj način u makedonskoj književnosti svoj estetski dignitet mogu dobiti autori i njihova djela koji su važni samo s aspekta svoje dokumentarno-povijesne uloge.

Što se tiče periodizacije makedonske književnosti nazočan je još uvijek načelno pozitivistički književnopovijesni model. Prema njemu, prostorni i vremenski diskontinuitet u povijesti makedonske književnosti bio je prisutan u svim fazama njezina razvoja. Razlozi su bili prostorna i jezična izdvojenost makedonskih pisaca u egzilu te nepostojanje nacionalne države. Problema takvog modela ima nekoliko: kako kronološki konzistentnom povijesnom projekcijom prokazati atipični književni razvoj, kako prikazati uzurpirani nacionalni povijesni kontekst i u njemu više ili manje izolirane pisce, kako definirati relaciju usmene i pismene književnosti.

Međutim, makedonsku književnost treba promatrati, vrednovati, klasificirati u dominantnom književnopovijesnom i poetsko-estetskom standardu bizantskog i postbizantskog civilizacijskog i kulturalnog sustava. U takvom sustavu su strogo bile razgraničene funkcije usmene i pisane književnosti.

On je strogo uvjetovao određivanje formi, sadržaja i smjerova u razvoju makedonske historiografije i stare makedonske književnosti. Usmena i pismena književnost trebaju se odvojeno promatrati s aspekta sistemskih specifičnosti, ali i integralno, s aspekta povijesnog kontinuiteta, jezičnog entiteta, i jezične umjetnosti općenito. Pravilni dojam o makedonskoj književnosti može se steći samo uvidom u usmenu narodnu književnost i njezin bogat žanrovski, naratološki, motivacijski, referencijalan sustav, versifikaciju, stil i konvencije. Usmena narodna književnost je ishodište nacionalne svijesti. Pokazuje viši stupanj originalnosti i nije bila samo uobičajena prethodnica pisanoj, već vrlo bliska kreacija te je s njom bila paralelna. Usmena je književnost bila kompenzacija za potisnuti model individualne književnoumjetničke prakse. Za to vrijeme pismena je bila ograničena na religijsko dogmatske sadržaje, jezično stilske klišeje, bez osobitih umjetničko-estetskih kvaliteta i bez isticanja individualnosti. Usmena se nije zapisivala s malim izuzecima do 19. st., budući da se samo kult prema Bogu izražavao pisanom kulturom knjige. To je posljedica općeg konteksta kulture i pismenosti i duhovnosti bizantskog naslijeđa.

Atipičnost razvoja je rezultat idealno zamišljenog zapadnoeuropskog, književnopovijesnog modela koji je *a priori* istim klasifikacijskim mjerilima tumačio i vrednovao sve književnosti određujući ih pri tome kao velike, male, podređene, prestižne i nametao kao mjerilo vlastiti književno povijesni kontekst. Po takvom književno-povijesnom modelu nacionalna identifikacija/identitet događa se načelno paralelno s poetičkom identifikacijom preko europskih književnih utjecaja. Bez sinteze nacionalne i poetičke identifikacije nije bio moguć kontinuiran razvoj književnosti. A kako se makedonski kulturni prostor nalazi u zaleđu europskih književnih utjecaja i prožimanja, te je nastajao i razvijao se u drugačijim estetsko-poetičkim i kulturo-povijesnim paradigmama bizantskog i postbizantskog kulturno-civilizacijskog kruga, do takve identifikacije nije došlo.

Zbog toga su paradigmatiski sklopovi po kojima se razvijala makedonska književnost prošireni na veći geopolitički prostor interliterarnih i interkulturnih povijesti književnosti. Promjene književnih sustava koje su obuhvaćene širim dinamičnim i povijesno promjenjivim kontekstom (kakav je balkanski) ukazuju se preko književnih fenomena egzilantske književnosti, tipične za interkulturne povijesti književnosti. Ona ukazuje na kompleksne odnose teksta i konteksta preko polivalentnih književnih činjenica koje je nemoguće obuhvatiti monolitnom koncepcijom proučavanja književnosti.

Književnik u egzilu stvarajući tako književnost neusustavljenu u nacionalni kanon i sam egzistencijalno neusustavljen, u poziciji Drugog, na rubnoj marginaliziranoj poziciji, upravo s takve partikularne pozicije Drugog

može izgraditi vlastiti sustav i odnositi se prema totalitetu, a ne nacionalnom kanonu, jer književnost danas ne bi trebala imati ni zemlje ni granice. Suvremena je činjenica da književnosti nisu nikada tako nalikovale jedna drugoj. U svijetu gospodarske, političke, medijske, informatičke, kulturne globalizacije, paradoksalna je ideja o nacionalnim književnostima i nacionalnim kanonima. Drugim riječima, kanonski književni tekstovi po svemu prekoračuju okvire svoga razdoblja, okvire svoje nacionalne književnosti prijevodima i oni načelno ne predstavljaju ono tipično za nacionalnu književnost. To bolje čine tekstovi osrednjih pisaca. Oni su transtemporalni-svevremeni i transkulturalni, jer načelno proces kanonizacije obuhvaća više razdoblja i više nacionalnih književnosti, baš kao i književnost u egzilu. U tom smislu, u teoriji suprotstavljeni književni korpusi paradoksalno zauzimaju komplementarnu poziciju u književnopovijesnom sustavu.

Unatoč naglašenom teorijskom zanimanju za marginalizirane društvene i književne fenomene, priča o egzilantskoj književnosti je načelno osobna priča pisca egzilanta. pisci u egzilu nalaze se i dalje u jednoj shizofrenoj situaciji: tijelom u egzilu, a srcem, glavom i rukom koja piše kod kuće koja više nije kuća/dom. Oni su još uvijek virtualni, nepostojeći i nevidljivi za druge u društveno-kulturnoj zajednici svoga egzila. Njihova egzilantska priča nastavlja se i danas u djelima onih koji su samovoljno napustili svoju domovinu, želeći nadrastiti uske okvire nacionalnog konteksta i stremeći prema književnoj i životnoj eksteritorijalnosti kojoj pripadaju po prirodi svoje književne vokacije.

Tek u teoriji, izdižući se nad vlastitom egzistencijalnom traumom, mučnim ekvilibriranjem između prostora, jezika, kultura, pisci u egzilu, koji jedino egzistiraju kao nigdje i posvuda doma, postaju insuficijentni mostovi između dviju i više kultura te kao takvi - vidljivi i zanimljivi.

Literatura

- Česlav. Miloš. 1998. U potrazi za otadžbinom. Novi Sad: IP Matica srpska.
- Crows. Peter. 1994. Cultural, Transcultural and Multicultural in Multiculturalism. Oxford: Blackwell.
- Deleuze. G.Guattari. 1986. Kafka. Pour une literature mineure. Minnesota: University, Minnesota Press.
- Đurišin. Dionýz. 1991. Daljnje mogućnosti i perspektive istraživanja međuknjiževnoga procesa. u: Komparativno proučavanje jugoslavenskih književnosti 4. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti FF.
- Guillen. Claudio. 1976. On the Literature of Exile and Counter-Exile, Books Abroad, vol. 50, No.2.
- Kovač. Zvonko. 2000. Slavenske međuknjiževne zajednice – jugoslavenski interliterarni kontekst, Književna smotra, 117 (3). Zagreb.

Kovač. Zvonko. 2001. Poredbena i/ili interkulturalna povijest književnosti. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.

Kovač. Zvonko. 2005. Međuknjiževna tumačenja. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.

Said. Edward. 1994. Expatriates and Marginals, Representation of the Intellectual. London: Vintage.

Said. Edward. 1995. Reflection on egzile. u: Marginalization and Contemporary Cultures. Cambridge: The MIT Press Cambridge, The New Museum of Contemporary Art.

Алексиев. Александар. 1985. Низ литературното минато и сегашноста. Скопје: Култура.

Алексиев. Александар. 2001. Потрага по традиција и континуитет. Скопје: Гоце Делчев, АД.

Доровски. Иван. 1985. Прашања на компаративната студија на европските литератури. Спектар, 5. Скопје.

Ѓуришин. Диниз. 1998. Македонската литература и култура во контекстот на медитеранската културна сфера. Скопје: МАНУ.

Ѓурчинов. Милан. 1986. Проникнувања. Скопје: Наша книга.

Ѓурчинов. Милан. 2000. Облик и смисла. Скопје: МАНУ.

Ѓурчинов. Милан. 2003. Збор во невремето. Скопје: ТРИ.

Малуф. Амин. 2001. Погубни идентитети. Скопје: Матица македонска.

Стефановски. Горан. 2005. Приказни од дивниот запад. Скопје: Табернакул.

Ќулавкова. Катица. 1992. Копнеж по систем. Скопје: Македонска книга.

Ќулавкова. Катица. 1995. Континуитетот на македонската книжевна историја- (некои книжевно-историски и теориско-методолошки соочувања). Книжевен контекст, 1. Скопје.

Шелева. Елизабета. 2005. Дом и идентитет. Скопје: Магор.